

тийгизди. Халық арасында билим, илимди, ағартыу ислерин ен жайдырды, адамгершилик сезим хэм түсиниклердин мазмунын тереңлестирди. Халықтың руўхый ойлауы, турмыс тәризи, тәлим-тәрбиясы, үрп-әдет дәстүрлерине жанлы тәсир көрсетип, мазмунласып барыуына еристирди. Халықтың өзін-өзи аңлауына, жәмийетлик турмысын, жасау тәризин унамлы тәртіпке салыуына пайдалы хызметлер иследе. Шынында да, суфизм тәлийматының тийкаргы идеясы диний хэм улыўма адамзатлық қәдириятлардан нәр алып, оларға

әмелий илаж ислеу, инсанияттың кәмил инсан сыпатында толық бахытқа ерисиуін, хақыйкый адамгершиликти ийелеуін жүзеге асыруу есапланатуғын еди. Әжинияз суфизмдеги усы талап хэм көрсетпелерди дүньяға көзқарасына өзек етип алғанлығы себепли, қарақалпақ халқының уллы ойшыл, данышпаны, шайыры дәрежесине көтерілди хэм суфизм тәлийматына дөретиўшилиқ пенен қатнаста болып, оны және де раўажландырыўға еристи.

Әдебиятлар

1. Әжинияз. Таңдамалы шығармалары. –Нөкис: ҚКМБ. 1960, 180-б.
2. Әжинияз. Таңдамалы шығармалары. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1965, 295-б.
3. Әжинияз. Таңдамалы шығармалары. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1975, 252-б.
4. Әжинияз. Таңдамалы шығармалары. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988, 152-б.
5. Әжинияз. Демишлер. / “Қарақалпақстан жаслары”, 1997, 9-октябрь.
6. Г.Ө.Әлеўова. Әжинияздың сиясий-хуқықый көз-қарасларында хан хэм бийлер мәселеси. // Вестник Каракалпакского государственного университета. 2014. № 2. 73-79-б.
7. Г.Ө.Әлеўова. Әжинияз инсан хэм инсан хуқықлары хақында. // Вестник Каракалпакского государственного университета. –Нөкис: 2014, № 3, 61-63-б.
8. Г.Ө.Әлеўова. Әжинияз шәрият хуқықы хэм қазылар хақында. // Вестник Каракалпакского государственного университета. –Нөкис: 2014, № 4, 59-63-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада тасаввуфнинг диний йўналиши, хусусан, тасаввуф таълимоти бутун инсониятнинг тарихий ва маданий, асосан маънавий тараққийетиға, цивилизация равнақиға қатта таъсир кўрсатиши ҳақида сўз юритилган. Тасаввуф таълимоти дунёни яратган Худо эканлигини таъкидлайди.

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о религиозном направлении суфизма. Главным образом учение суфизма оказывает большое влияние на историко-культурное и духовное развитие всего человечества, на процветание цивилизации. Направление тасаввуф подчёркивает, что именно Бог создал мир.

SUMMARY

The article tells about the religious direction of Sufism. Mainly the teaching of Sufism has a great influence on the historical and cultural, mainly spiritual development of all mankind, on the prosperity of civilization. The direction tasawwuf emphasizes that it was God who created the world.

ЎҚИТУВЧИ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ МУҲИТИНИНГ ЎРНИ

Ҳ.М.Бердиева - педагогика фанлари номзоди
Сурхондарё вилоят ХТХҚТМОҲМ

Таянч сўзлар: ўқитувчи, таълим, тарбия, метод, тизим, касб, касбий маҳорат, компетентлик, инновацион муҳит, қайта тайёрлаш, лойиҳалаш.

Ключевые слова: педагог, образование, обучение, метод, система, профессия, профессионализм, компетентность, инновационная среда, переподготовка, дизайн.

Key words: teacher, education, training, method, system, profession, professionalism, competence, innovative environment, retraining, design.

Бугунги кунда модернизация жараёнлари ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб олган. Жумладан, таълим соҳасини ривожлантириш, биринчи навбатда, ушбу жараённи ташкил этувчи, бошқарувчи, назорат қилувчи ўқитувчиларнинг дунёқараши ва тафаккуридаги ўзгаришларга бевосита боғлиқ.

Узлуксиз таълим тизимида таълим-тарбия жараёнини ривожлантириш, такомиллаштириш эҳтиёжи билан бу жараённи амалга оширувчи ўқитувчиларнинг тайёргарлик даражасининг талаб даражасида эмаслиги ўртасидаги позитив (ижобий) зиддиятлар натижасида педагогикада “инновация”, “инновацион фаолият”, “инноватор”, “инновацион педагогика”, “таълимда инновацион жараёнларни бошқариш” каби тушунчалар XX асрнинг 60-йилларида дастлаб АҚШ ва Ғарбий Европа мамлакатларида “Таълим технологияси” тушунчаси эътироф этилган вақтда пайдо бўлди. И.Шумпатер ва Н.Кондратевлар “инновация” тушунчасининг илк ва улкан назариячиларидан ҳисоблансалар, К.Ангеловский, В.А.Сластёнин ва бошқалар ўз илмий тадқиқотларида инновацион фаолият педагогик фаолиятнинг алоҳида шакли эканлигини исботлашга ҳаракат қилдилар ҳамда бу борада муайян натижаларга эришган олимлар деб тан олиндилар.

В.А.Сластёнин фикрича, инновация мақсадга қаратилган ўзгариш бўлиб, қўлланиш соҳасидаги тизимни бир ҳолатдан сифат жиҳатдан янги ҳолатга ўтказиш, уни тубдан такомиллаштиришни, инновацион

жараён-янгиликни яратиш, ўзгартириш, қўллаш ва тарқатишдаги комплекс фаолиятни англатади.

Инновацион соҳа – бу фаолият бўлиб ўз ичига инновацияларни яратиш ва уларни амалиётга татбиқ этувчи фаолиятдир. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда таълим соҳаси ҳам ҳозирги кунда инновацион соҳа сифатида фаолият олиб бормоқда.

Бугунги кунда таълим соҳасида мавжуд назарий ва амалий жиҳатдан кенг жорий этилиб келаётган илгор таълим технологиялари ўқитувчиларда инновацион ёндашувни қарор топтиришни таъкидлаган ҳолда, уни мураккаб жараён сифатида бир неча босқичга ажратиш мумкин.

Биринчи босқич – тайёр услубий тавсиянома (мавжуд инновация)лардан фойдаланиш;

Иккинчи босқич – мавжуд тизимга янги ғояларни, методларни киритиш;

Учинчи босқич – янги ғояни амалга ошириш мазмуни, усули, методи, воситаси, принциплари ва ташкилий шакллари тизимлаштириш;

Тўртинчи босқич – ўқитувчи томонидан ўқувчиларни ўқитиш ва тарбиялашга оид ўз қараши ёки методикасини ишлаб чиқиш;

Бешинчи босқич – юқоридагилар асосида таълим жараёнини ташкил этиш, бошқариш ва назорат қилишдан иборат.

Юқоридаги босқичлар асосида ўқувчи томонидан маълум бир мавзу ёки технология тўлиқ ўзлаштирилади, уларда назарий ва амалий қўникмалар шакллани-

шига эришилади.

Шундан келиб чиққан ҳолда, инновацион таълим муҳити бевосита таълим мазмунини кескин ўзгартиришга, таълимни фаоллаштиришга (ўқитувчи ва ўқувчилар таълим жараёнининг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида иштирок этади), ўқитувчи ва ўқувчиларнинг фаолиятларини тубдан янгилашга олиб келади, шу орқали инновацион таълим муҳити ўз ички имкониятларига ва жараёнларига суяниб ривожланиш элементларини намоён қилади.

Замонавий инновацион таълим муҳити тушунчасига асосланган таълим технологиялари қуйидаги мезонлар асосида шакллантирилиши мақсадга мувофиқ:

- муаммони таҳлил асосида аниқлаш;
- мўлжалланаётган таълим тизимини лойиҳалаш;
- ўзгаришлар ва янгиланган режалаштириш;
- ўзгаришларни амалга оширишдан иборат.

Педагогик назария ва амалиётда педагогик технологияларнинг қўлланилиши таълим тизимини модернизациялашнинг таркибий қисми бўлиб, у инновацион таълим муҳити тушунчасининг мазмун ва моҳиятига мос ҳолда шакллантирилади.

Ҳозирги шароитда таълим-тарбия жараёнини технологиялаштириш кам куч ва вақт сарфлаган ҳолда қафолатланган натижага эришиш имконини беради. Инновацион таълим муҳити педагогик фаолиятга янгиланган изчил олиб кирилишини таъминлайди. Ўқитувчининг инновацион таълим муҳити шароитидаги фаолияти ўқитувчилар жамоасини ҳаракатга келтирувчи, бунёдкорликка рағбатлантирувчи куч сифатида намоён бўлиб, таълим жараёнининг моҳиятини чуқур англаб етишни, сифати ва самарадорлигини қафолатлайди. Шу нуктаи назардан келиб чиққан ҳолда ҳар бир ўқитувчи инновацион таълим муҳити талабларидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир мавзунинг мазмун-моҳиятини, ўқувчини қизиқтириши мумкин бўлган хусусиятларини ҳар томонлама пухта ўрганган, моҳиятини тўла англаган ҳолда ўз фаолиятида татбиқ этиши керак.

Таълим-тарбия жараёнини технологик жараён сифатида қараб, жорий этиладиган янгиланган бу жараённинг асосий компонентлари (таълим мақсади, мазмуни, методи, воситаси, таълим натижаси) асосида қуйидагича гуруҳлаш мавжуд:

- таълим мақсади билан боғлиқ инновация муҳитидаги таълим интеграцияси педагогик инновацияларга асосланган бўлиб: модернизациялашган таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи (касбга йўналтириш, тўлдириш, инсонпарварлаштириш, табақалаштириш, интеграллаш, индивидуаллаштириш ва бошқа мақсадларга кўра);

- таълим мазмуни билан боғлиқ педагогик инновациялар: миқёсига кўра – узлуксиз таълимда, алоҳида таълим турида, айрим фанда, бобда, мавзуда, мавзу материалнинг айрим қисмида; даражасига кўра – такомиллаштириш, тубдан ўзгартириш, ўзидан олдингисига нисбатан – янги дастур, дастурни такомиллаштирувчи, ўқув материални тўлдирувчи; пайдо бўлишига кўра – меъёрий ҳужжатлар ўзгариши асосида режали, олдиндан ўйланган, ички ва ташқи;

- ўқитиш методи билан боғлиқ педагогик инновацион муҳит: миқёсига кўра – узлуксиз таълимда, алоҳида таълим турида, айрим фанда, бобда, мавзуда, ўқув машғулоти шакли ва турида; даражасига кўра – такомиллаштириш, кўринишини ўзгартириш, маълум услубиёт элементларини янгича талкида ишлаб чиқиш; ўзидан олдингисига нисбатан – янги, такомиллаштирувчи, ўрнини алмаштирувчи, тўлдирувчи, ретро; пайдо бўлишига кўра – режали, олдиндан ўйланган, тасодифий, янги талаблар асосида, ички ва ташқи; – ўқитиш воситаси билан боғлиқ педагогик инновациялар: миқёсига кўра – оммавий,

якка, комплекс, тизимли, узлуксиз таълимда, алоҳида таълим турида, айрим фанда, ўқув материалнинг айрим қисмида, ўқув машғулоти шакли, тури, айрим босқичида; ўзидан олдингисига нисбатан – янги техника, технология, эскисини алмаштирувчи, ўрнини алмаштирувчи, ретро; даражасига кўра – модернизациялашган, маълум восита элементлари янгича талкида ишлаб чиқилган, тубдан ўзгартирилган; пайдо бўлишига кўра – режали, олдиндан ўйланган, тасодифий, ички, ташқи, техника ривожига таъсирида;

- таълим натижаси билан боғлиқ педагогик инновациялар: ўқитувчи фаолиятида – новатор ўқитувчи; ўқувчи фаолиятида – мустақил фикрловчи, аниқ мақсадга интилувчи, таълим жараёнининг фаол субъекти [1:13].

Ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришда инновацион таълим муҳити ва педагогик технологияларнинг ўрни бекиёсдир.

Педагогикада компетентли ёндашув янги ҳодиса эмас. Н.В.Кузьмина, А.К.Маркова, Э.Ф.Зеер, В.А.Сластенин, Т.Ф.Лошаковалар ўқитувчининг касбий компетентлиги билан боғлиқ кўплаб ишларни амалга оширганлар.

Н.Н. Будищева касбий компетентликни шундай таърифлайди: “Ўз фаолиятида керак бўлган янгиланганнинг, билимларининг, қобилиятларнинг йиғиндисини ва атрофдаги муҳит йиғиндисини билан ўзаро тўғри келиши” [2:23]. Педагогик компетентлик педагогик маҳорат тушунчасига боғлиқлигини Н.В.Кухарев шундай таърифлайди: “Психологик – педагогик тайёрлигидан келиб чиқадиган ўқитувчи шахсининг аниқ сифатларининг ва педагогик масалаларини энг самарали усулда ечадиган фазилатлар тўплами” [3:6].

Р.Х.Тугушевнинг таъкидлашича касбий маҳорат шахс сифатининг юксалиши сари қўйилган қадамлар ёрдамида фақат бир фаолият учун эгалланган компетенциядир [4].

Ўқитувчиларнинг инновацион таълим муҳити талаблари асосида педагогик компетентлигини ривожлантириш учун қуйидагиларга эътиборни қаратиш лозим:

1. Таълим тизимида таълимнинг инновацион муҳитини яратиш ва тингловчиларни бу муҳитнинг субъекти сифатидаги иштироки асосида уларда таълимнинг мақсади, мазмуни, усули, воситаси, ташкилий шакли ва қафолатланган натижалардаги янгиланган тўғрисидаги билимларини ривожлантириш;

2. Педагогларнинг малакасини ошириш курсларини эҳтиёжга асосланган ҳолда ташкил этиш, бунда фан ўқитувчисининг эҳтиёжи назарда тутилмоқда;

3. Педагогларнинг барча тоифалари кесимида мутахассислик фанлари бўйича малака талабларини шакллантиришда компетентли ёндашувнинг мазмун-моҳиятига эътибор қаратиш;

4. Малака ошириш курсларида ўқитувчиларнинг педагогик тайёргарлигини касбий диагностик таҳлил қилишни йўлга қўйиш, аниқланган бўшлиқларни ўқитувчи шахсига йўналтирилган ҳолда индивидуал коррекцион иш олиб бориш зарур.

5. Педагогика, психология каби фанлардан эгаллаган билимларни ўзи ўқитадиган фанни ўқитишнинг инновацион муҳити янгиланган билан қиёслаш асосида янгиланган англаш, уни баҳолаш, аниқ шароитларга тадбиқ этиш имкониятларини таҳлил қилишга ўргатиш орқали янгиланган бўлган эҳтиёж ва мотивацияни ривожлантириш;

6. Компетентли ёндашув асосида вужудга келтириладиган инновацион таълим муҳити талаблари эътиборга олинган ҳолда педагогнинг барча тоифалари кесимида мутахассислик фанлари бўйича электрон

қўлланмалар яратиш;

7. Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг инновацион педагогик фаолиятга тайёгарлигини ва малакасини ошириш курсларида ўқитувчиларнинг инновацион фаолият малакасини ривожлантириш мақсадга мувофиқ.

Адабиётлар

1. Юнусова Д. Бўлажак математика ўқитувчисини инновацион фаолиятга тайёрлаш назарияси ва амалиёти: Педагогика фанлари доктори. ...дисс.Автореф. – Т.: 2012, 13-б.

2. Будишева Н.Н. Компетентностно-деятельностный подход как основа модернизации содержания образования. //Актуальные проблемы модернизации столичного образования. – Якутск: 2002, – С. 23.

3. Кухарев Н.В. Взаимодействующие факторы в субъект-субъектных отношениях: ретропрогностический аспект: педагогическое мастерство и личностные качества учителя. 2014, № 7. – С. 6.

4. Тугушев Р.Х. К вопросу системной психодиагностики психологической компетентности субъектов профессиональной деятельности.-2015. // Тугушев Р.Х. Режим доступа: [http://www.psycheya.ru/]

РЕЗЮМЕ

Мақолада ўқитувчиларнинг инновацион таълим муҳити талаблари асосида педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг баъзи жиҳатлари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются некоторые аспекты развития педагогической компетентности учителя на основе требований инновационной образовательной среды.

SUMMARY

The article highlights some aspects of the development of teacher's pedagogical competence in accordance with innovative educational environment.

ПЕДАГОГИК ТИЗИМЛАРДА СИНЕРГЕТИКА ТАМОЙИЛЛАРИ

О.Н.Душабоев - ўқитувчи

Гулистон давлат университети

Таянч сўзлар: синергетика, замонавий таълим тизими, илмий тадқиқотлар методикаси, гуманитар фанлар, педагогик тизим компонентлари, синергетика тамойиллари.

Ключевые слова: синергетика, современная образовательная система, методология научных исследований, гуманитарные науки, компоненты педагогической системы, синергетические принципы.

Key words: synergetics, modern education system, methodology of scientific research, sciences, components of the pedagogical system, synergistic principles.

Бугунги кунда давр талабига жавоб берувчи ёш авлодни тарбиялаш ва уларнинг илмий дунёкарашини ривожлантириш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Фан ва техниканинг замонавий ривожланиш жараёни таълим тизимида меҳнат қилаётган барча педагогларнинг ўқув-тарбиявий фаолиятига янгича талаблар қўйди. Шу билан бирга барча даврларда бўлгани сингари бугунги кунда ҳам юксак малакали кадрлар тайёрлашда таълим самарадорлигини ошириш масаласи долзарб аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Бунинг учун таълим моделлари орасидан энг самаралисини танлаб олиш, уни ташкил этиш, ундан фойдаланишнинг мақбул йўллариини излаб топиш лозим. Педагогик ҳодисаларнинг ўз-ўзини ташкиллаштириш назариясининг талқини анча мураккаб, аммо жуда долзарб вазифа ҳисобланади.

Дунёдаги илм-фан вакиллари, пайдо бўлиши жиҳатидан турли бўлган нарс ва ҳодисалар ривожининг умумий қонуниятларини аниқлаш ва уларни бир тартибга келтириш зарур эканига тушуниб етдилар. Бир қатор хусусий фанларда, ҳодисага синергетика нуқтаи назаридан система сифатида ёндашишни, яъни ўзаро функционал боғлиқликда турган қисмлар бир бутунлиқни ташкил қилиши исботланди [1].

Бутун борлиқ қандайдир, ўзаро боғлиқ бўлган қисмлардан ташкил топганлигини Платон, Флоробий, Ибн Сино ва бошқа алломалар фикрларида ҳам кўриш мумкин. Мавлоно Жалолиддин Румий ҳам оламнинг заррадан қонинот қадар ўзаро вобасталиги, бир-бири билан тортилиб туриши ҳақида айтган.

Ҳар бир ишда системалар назариясидан келиб чиқиш, биринчидан, ишни бир неча ўн баробар осонлаштиради, баъзи мураккаб ишларда, масалан, кибернетикада замонавий алоқа тизими ва космонавтикада мажмулар назариясини эгалламай туриб, ўша ишни бажариб ҳам бўлмайди. Таълим – тарбия жараёни ҳам ўта мураккаб бўлганлиги туфайли, системалар назариясидан фойдаланмай туриб, уни замонавий тарзда амалга ошириб бўлмайди; иккинчидан, ҳар қандай фаолиятни тўғри амалга ошириш гарови бўлиб хизмат қилади; учинчидан, муайян нарс ва ҳодисани бошқаларга тушуниришни

осонлаштиради ҳамда бериладиган билимни тез тушунириб, тез ўзлаштириб, эсда узоқ сақлаб туришга хизмат қилади [7].

Ҳозирги вақтда синергетик ғояларнинг тарқалиши табиат фанлари ва ижтимоий ривожланиш ўртасидаги чегараларни очиб юборди ва дунёдаги эволюцияни тасвирлашни таъминловчи кучли омилга айланди; таълимни инсонийлаштириш воситаси, шунингдек, оммавий психологияни ўрганишда ижод механизмлари “методологик восита”нинг бир тури ҳисобланади [2].

Синергетика – табиат, жамият, инсон ва техника тизимларида ўзини ўзи ташкил қилиш жараёнларини ўрганувчи таълим, комплекс фан, назария сифатида шаклланди. Ўзини ўзи ташкил қилиш ҳодисалари борлиқнинг барча соҳаларига ҳослиги сабабли синергетика ушбу умумий қонуниятларни излаб топувчи таълим сифатида фалсафага яқин жиҳатларга эга бўлди. Агар борлиқнинг синергетик ривожланиш қонуниятларини тадқиқотчи ўзлаштиради, унинг методологик, услубий қобилиятлари, маҳорати ошади. У ўзининг тадқиқотларида ўрганилаётган объектга нисбатан ўзини ўзи ташкил қилувчи система ёки шундай системанинг бир компонентини, қисми сифатида ёндашиш кераклигини назарда тутди. Натижада, у ўз тадқиқоти борасида изчилроқ ва сермахсулроқ фаолият олиб боради [6].

Синергетика тамойилларини таълим соҳасида юз берадиган жараёнларни таҳлил қилиш ва қўллаш учун таълим тизими, педагогик тизимни синергетик сифатида кўриб чиқиш мумкин [9].

Бунинг учун синергетика методологияси нуқтаи назаридан очик, ўз-ўзини ташкил этувчи, чиқиқли бўлмаган тизим сифатида ўрганиш керак.

Педагогик тизим

Педагогик тизим доирасида биз тўртта тизимли компонентдан ташкил топган тизимни тушунамиз: таълим ва тарбия мақсадлари иерархияси, ўқув жараёнини ахборот ва технологик қўллаб-қувватлаш, стажёр, ўқитувчи.